

REDARSTVENO - OBAVJEŠTAJNI SUSTAV NDH

Kovačić, Davor (2009.) *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest. 328 str.

Jugoslavenska historiografija pridavala je veliku pažnju proučavanju Drugoga svjetskog rata. Težište je bilo na razvoju i djelovanju partizanskog pokreta, na vojno-političkim događajima. Ni nakon raspada Jugoslavije i komunističkog sustava, redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske (NDH) u hrvatskoj historiografiji nije temeljitije obrađen. Jedan dio dokumenata je uništen (djelomice od strane samih vlasti NDH pri povlačenju), dok je drugi nakon rata pohranjen u raznim beogradskim arhivskim institucijama. Velika većina te građe i dalje je nedostupna.

Knjiga Davora Kovačića *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine* nastala je na temelju autorove doktorske disertacije, koja je kasnije proširena i dopunjena. Središnji dio knjige *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine* čine sljedeća velika poglavlja: Uspostava redarstvene vlasti u NDH (str. 39-93), Organizacija Ravnateljstva za javni red i sigurnost 1941.-1943. (str. 94-138), Organizacija ustaške nadzorne službe 1941.-1943. (str. 139-194), Metode rada Redarstvene obavještajne službe NDH 1941.-1943. (str. 195-203), Više redarstveno povjereništvo (str. 204-209), Ukidanje Ustaške nadzorne službe i osnivanje Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost 1943.-1945. (str. 210-213), Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost (str. 214-229), Organizacija Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost 1943.-1945. (str. 230-244), Obavještajna služba Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost – Odsjek B i II. (str. 245-286). Osim toga,

knjiga sadrži i sljedeće cjeline: Predgovor, Kratice, Dosadašnji rezultati historiografije u proučavanju redarstveno-obavještajnog sustava NDH, Uloga policije u društvu, Zaključak, Prilozi (ukupno njih sedam), Izvori i literatura, Summary, Kazalo osoba te Bilješka o autoru.

Na početku knjige, autor nas upoznaje s poviješću nastanka prvih organiziranih struktura koje su se brinule za javni red i sigurnost pojedine države. Tako saznajemo da je prvi oblik zadužen za očuvanje državnog poretka bila policija koja je prvotno označavala cjelokupnu državnu djelatnost. Prvi oblici policije bile su poluvojne organizacije koje su se razvile iz osobnih straža vladara i skupina građana koji su se organizirali radi međusobne zaštite. Tek će Napoleon početkom 19. stoljeća profesionalizirati policiju stavljajući je pod nadzor redovnih sudova. Uskoro će se francuski ustroj policije, u potpunosti ili djelomice, pojaviti u gotovo svim europskim zemljama.

Stvaranjem modernih nacionalnih država te razdvajanjem pojedinih funkcija unutar političkih struktura, uloga policije se dijeli. Službu javne sigurnosti (očuvanje reda i mira te zakonitosti) preuzima policija, dok sigurnosne poslove koji su obuhvaćali borbu protiv unutarnjih i vanjskih neprijatelja preuzimaju obavještajno-sigurnosne službe. Kao prvu suvremenu tajnu političku policiju Kovačić navodi Ohranu, koja je nastala u carskoj Rusiji krajem 19. stoljeća za borbu protiv subverzivnih elemenata. Dolaskom komunističke vlasti u Rusiji, Ohranu će koncem 1917. zamijeniti Izvanredno povjerenstvo za borbu protiv kontrarevolucije i sabotaže, skraćeno ČEKA.

Kasniji nasljednici ČEKE bili su Narodni komeserijat unutarnjih poslova iz tridesetih godina te Komitet državne sigurnosti, poznatiji kao KGB, u drugoj polovici prošloga stoljeća.

Druga značajnija struktura – Gestapo, pojavit će se dolaskom Hitlera na vlast u Njemačkoj sredinom tridesetih godina prošloga stoljeća. Pod kontrolom vladajuće Nacionalsocijalističke stranke i oslanjajući se na podatke stranačke Sigurnosne službe, Gestapo se okrenuo svim sumnjivim protivnicima režima. Početkom 1934. godine potpunu kontrolu nad Gestapom preuzima Heinrich Himmler koji je od 1936. postao vođa svih njemačkih policijskih snaga. U Drugom svjetskom ratu, Gestapo će zajedno sa Zaštitnim odredima (*Schutzstaffel*, SS) na čijem je čelu bio Himmler, provoditi nacionalsocijalističku politiku prema svim nearijevskim narodima.

Knjigu *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine* možemo zapravo podijeliti na dva dijela:

1. dolazak ustaša na vlast i uspostava redarstvene službe,
2. nastanak Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost.

Odmah nakon proglašenja NDH, Slavko Kvaternik upotrijebio je stari banovinski upravni aparat. Naime, stvaranjem Banovine Hrvatske započelo je preustrojstvo redarstvene službe koja je preuređena i poboljšana. Prema Uredbi o službenim odnosima banovinskih činovnika od 12. listopada 1939. godine, Uprava redarstva u Zagrebu dobila je naziv Redarstveno ravnateljstvo. Najveća briga pridavana je suzbijanju kriminaliteta. Cjelokupna redarstvena služba na području Banovine Hrvatske, zajedno s ravnateljem, stavila se uredbom od 8. ožujka 1941. godine pod nadzor i rukovodstvo Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu. Zagrebačko će redarstvo ustaše preuzeti 10. travnja 1940. godine, odmah nakon podneva.

U NDH su od osnutka pa sve do 1943. godine postojala dva redarstva: Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR), s posve skućenim i ograničenim pravilima, i Ustaška nadzorna služba (UNS), s neograničenim ovlastima kao tajna državna policija izgrađena poput njemačkog Gestapa. Za UNS je bilo karakteristično to da je cijeli njezin aparat bio sastavljen od neiskusnog i većim dijelom nestručnog osoblja. S druge strane, redarstveni aparat RAVSIGUR-a sastojao se većinom od predratnih redarstvenika ili osoba iz upravne službe. Budući da je ustrojstvo redarstveno-obavještajnog sustava NDH bilo vrlo složeno i sklono čestim preinakama, u knjizi mu je posvećeno najviše pozornosti. Nešto manja pozornost posvećena je konkretnom djelovanju tog sustava.

Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) bilo je prva redovita redarstvena ustanova uspostavljena u NDH. Njezinim ravnateljem postao je Eugen Dido Kvaternik. Zadaća RAVSIGUR-a bila je suradnja s Ustaškom nadzornom službom u svim pitanjima javne sigurnosti. RAVSIGUR je formalno potpadao pod Ministarstvo unutarnjih poslova, a stvarno pod Pavelića koji je postavljao njegove ravnatelje.

Ustašku nadzornu službu, kao posebno ustaško redarstvo, također je osnovao Eugen Dido Kvaternik. Njezina dužnost bila je nadzor nad radom redovitih redarstvenih tijela i svih ostalih ustanova u NDH. Prema Zakonskoj odredbi o Ustaškoj nadzornoj službi, UNS je imao četiri grane i to: Ustaško redarstvo, Ustašku obavještajnu službu, Ustašku obranu te Ustaški osobni ured. Petu, Ustašku sigurnosnu službu, UNS će dobiti naknadno.

Prva istraga koja je bila provedena po strogom redarstvenom postupku dogodila se nakon atentata na zgradu zagrebačke Glavne pošte u Jurišićevoj ulici, u rujnu 1941. godine. Tom prilikom poginuo je jedan redarstveni pristav, bilo je ranjeno pet ustaških agenata,

dva njemačka vojnika i jedan časnik. Istraga je trajala vrlo dugo, oko tri mjeseca, da bi završila odmazdom i strijeljanjem pedeset osoba. Od početka NDH pa sve do kraja prve polovice 1942. godine strijeljanja su često izvođena, naročito utvrđenih komunista za odmazdu zbog pojedinih atentata ili većih sabotaža. Zanimljivo, prema izvještaju Središnjeg ureda za suzbijanje kriminaliteta, navedeno je da je u drugoj polovici 1941. godine u NDH na 6 770 838 stanovnika bilo sveukupno 13 661 kriminalno djelo. Broj kriminalnih djela prema izvještaju bio je zadovoljavajući uzevši u obzir tadašnje ratne prilike i okolnosti. Od kriminalnih djela bilo je najviše krađa, čak 61,30 posto i to najviše u gospodarskim središtima. Nakon krađe najzastupljenije je bilo djelo klevete sa 9,54 posto, na trećem mjestu teške tjelesne ozljede sa 7,53 posto, a na prijekare je otpadalo 4,76 posto od ukupnog broja počinjenih kriminalnih djela. U prvih pola godine nove države, izvještaj je zabilježio 536 ubojstava ili nešto manje od 4 posto ukupno počinjenih kriminalnih djela. Daleko najveći broj ubojstava zabilježen je u Župsko redarstvenim oblastima Sana i Luka (Banja Luka) te Vrhbosna (Sarajevo).

Kako bi se održalo jedinstvo UNS-a i RAVSIGUR-a, njihovim istodobnim zapovjednikom bio je Eugen Dido Kvaternik. RAVSIGUR nije imao svoju obavještajnu službu, nego ju je vodio UNS. Formalno ujedinjavanje RAVSIGUR-a i UNS-a dogodit će se početkom 1943. godine, kada su se te dvije strukture ujedinile u Glavno ravnateljstvo za javni mir i sigurnost (GRAVSIGUR). Jedan od glavnih razloga uspostavljanja GRAVSIGUR-a bilo je jačanje partizanskog otpora. GRAVSIGUR je postao glavna i vrhovna redarstvena ustanova u NDH, a svoju djelatnost i nadležnost širio je na predmete koji su do tada bili u djelokrugu rada UNS-a. Struktura i organizacija GRAVSIGUR-a bila je približno jednaka organizaciji ukinutog UNS-a. GRAVSIGUR je odigrao značajnu ulogu prili-

kom neuspjele urote "Lorković-Vokić" na poglavnik sredinom 1944. godine. Pavelić je na temelju izvještaja koji mu je podnio Ante Štitić, nadstojnik Političkog odjela GRAVSIGUR-a, doznao što su Lorković i Vokić namjeravali poduzeti. Na temelju tog izvještaja Pavelić je poduzeo konkretnu akciju protiv urotnika i dao ih sve likvidirati.

Iako je NDH formalno bila samostalna država, Nijemci su je od početka u obavještajnom smislu tretirali kao okupirano područje. U praksi su kontrolirali sve ustanove i vojne postrojbe u NDH. Vlada NDH donijela je 24. travnja 1943. godine odluku prema kojoj se u sklopu njemačkih snaga osniva redarstvena skupina Nijemaca i Hrvata u njemačkim odorama s hrvatskim grbom. Njihovim zapovjednikom biti će imenovan Kammerhofer. Osnivanje je naredio sam Hitler nezadovoljan izvješćima svojih časnika koji su ustaše prikazivali kao potpuno neupotrebljivu razbojničku bandu. Zbog tadašnjeg stanja redarstvo NDH je trebalo biti postepeno uključivano u rad Njemačkog redarstva. Ustaška vlast nastojala je javnosti prikazati da se ne radi o krajnjem podvrgavanju Nijemcima. U Zagrebu je smješten Stožer Gestapa za NDH pod nazivom Djelatno zapovjedništvo sigurnosnog redarstva i službe sigurnosti na čelu s potpukovnikom SS-a Wilhelmom Beissnerom. Glavni zadatak stožera Gestapa u Zagrebu bio je što kvalitetnija suradnja s redarstvenim službama NDH u borbi protiv neprijatelja. Zbog toga će Eugen Dido Kvaternik i nekoliko njegovih suradnika nedugo nakon proglašenja NDH boraviti u Glavnome uredu SS-a. Kovačić smatra da je Himmler preko Kammerhofera nastojao preuzeti cjelokupnu redarstvenu i policijsku mrežu u NDH, kako bi ona s vremenom postala jedina izvršna vlast u državi. Suradnja između Njemačkog redarstva i redarstva NDH konačno će biti regulirana tek krajem veljače 1944. godine.

Fašistička Italija također je bila zainteresirana za što neposredniji utjecaj na prilike u NDH. Još prije rata pojedini istaknutiji ustaše bili su uključeni u Talijansku političku policiju, *Opera vigilanza repressione antifascista (OVRA)*, koja je zajedno s Vojno-obavještajnom službom Glavnog stožera talijanske vojske, *Servizio informazioni militare (SIM)* tvorila talijansku obavještajnu službu. Padom Mussolinija u srpnju 1943. godine, Ministarstvo unutarnjih poslova NDH donijelo je odluku o pripojenju oslobođenog prostora koji su do tada držali Talijani. Krajem te iste godine uspostavljeno je Ravnateljstvo za oslobođene krajeve sa sjedištem u Splitu.

Poraz Njemačke te proboj zajedničkih partizanskih snaga i Crvene armije s istoka zemlje uzrokovali su povlačenje snaga NDH. Krajem travnja, odnosno početkom svibnja 1945. godine, raspušteno je cjelokupno činovništvo u Ministarstvu unutarnjih poslova, glavna ravnateljstva, svi pododsjeci, a u isto vrijeme ljudi su dobili poziv da se moraju javiti u vojsku. Cijelo je redarstvo potpalo pod redarstvenu diviziju za obranu pod zapovjedništvom Vjekoslava Maksa Luburića.

Kao nekakav zaključak, kao što i sam autor navodi na kraju knjige, nameće se sljedeće: redarstveno-obavještajni sustav države odgovara obilježju te države, odnosno političke vlasti. Ustrojstvo raznih odjela redarstva u NDH bilo je vrlo složeno i stalno je mijenjano. Poseban problem predstavljao je niz drugih, često neprijateljskih, službi na teritoriju države. Autoritarni režim NDH većinom se obračunavao s unutarnjim protivnicima, odnosno obilježenim skupinama (Židovima, Srbima i Romima), koje su tretirane kao kolektivni neprijatelj. U takvoj situaciji redarstveni sustav imao je zadaću kontrole cjelokupnog života. Redarstveno-obavještajni aparat NDH bio je obilježen nestručnošću i primitivizmom njegovih pripadnika. Članom tog aparata postajalo se više po crti podobnosti nego

sposobnosti. Jedan od problema represivnog aparata NDH bio je u tome što su pored temeljne obavještajne službe bile organizirane još neke druge čiji rad nije bio koordiniran. Tako su postojale obavještajne službe Vojnog redarstva, Ministarstva oružanih snaga, Poglavnikove sigurnosne službe, Ministarstva vanjskih poslova i sl.

Knjiga *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine* namijenjena je svima onima koje zanima tematika Drugoga svjetskog rata. Za širu pak javnost, zbog sužene problematike koja se obrađuje, možda i nije toliko zanimljiva. Prije čitanja ove knjige, čitatelj bi trebao biti upoznat s važnijim aspektima nastajanja NDH, njezinom kratkom ali bitnom ulogom na ovim prostorima u kontekstu toga vremena. Uloga povjesničara je da predstavlja jednu sponu između prošlosti i sadašnjosti, sadašnjosti i budućnosti. Povijest je tu da nas upozori na određene pogreške u prošlosti za bolje sutra. Međutim kod nas to još nije slučaj. Nažalost još uvijek se vrtimo u krug nastojeći ustvrditi vlastitu ulogu koju smo imali u najvećem svjetskom sukobu. Nadajmo se da ova knjiga između ostaloga predstavlja jedan korak naprijed. Naprijed utoliko što nije inscenirana nekakvim predrasudama i stajalištima te zbog toga što taj dio *mračne* hrvatske ali i svjetske prošlosti prikazuje na jedan konstruktivan način, bez sakrivanja i zaobilaženja relevantnih činjenica.

Radoslav Zaradić